

monumentenroute

Assendelft

Assendelft, het langste lint van Nederland

Assendelft is één van de langst bewoonde plekken in de Zaanstreek. Ruim 2500 jaar geleden vestigden zich hier de eerste mensen. Opgravingen in het recente verleden hebben de woonplaatsen van de eerste Assendelvers aan het licht gebracht. Greppels, paalgaten, gebroken aardewerk en bewerkte stukken hout, dat is wat er slechts nog restte van het dorp van de pre-Assendelvers. Geen monument, geen zichtbaar teken. Alles werd na de opgravingen weer toegedekt.

Het nieuwe Assendelft, zoals wij dat kennen, ligt enkele honderden meters oostelijker. Van dat Assendelft is wel veel schoons uit het verleden bewaard gebleven. Daarover gaat dit boekje, de monumentenroute Assendelft.

De Zaanse Schans is de toeristische trekpleister bij uitstek van Zaanstad. Maar er is zoveel meer in deze stad. Onbekend maakt onbemind, is het spreekwoord. Dat geldt zeker voor een deel van ons monumentenbezit. De gemeente Zaanstad wil heel bewust de schijnwerpers richten op al dat prachtigs wat verder in deze stad te zien is. En waar zoveel mensen geen weet van hebben. Daarom heeft Zaanstad besloten door middel van monumentenroutes dit rijke bezit te ontsluiten. Al eerder verschenen er monumentenroutes over Krommenie, Zaan-Noord (Wormerveer, Wormer, Zaanse Schans, Zaanwijk) en Westzaan. Assendelft is de vierde in deze serie.

Er is niet alleen schoonheid te ontdekken in de Zaanstreek, maar de gebouwen hebben ook vaak hun eigen verhaal, een historie. Dat verhaal en een beschrijving van de architectonische kenmerken gaan in deze route hand in hand.

Assendelft is meer dan de moeite waard.

Ik wens u een plezierige en leerzame tocht langs al datgene wat vroeger al zo prachtig was. En het nog steeds is.

De wethouder voor Monumentenzorg van Zaanstad,

Harm Jan Egberts

⇒ **Start: NS-station Krommenie-Assendelft. U gaat naar rechts en fietst langs de Provincialeweg. Net voor de Nauernasche Vaart slaat u rechtsaf de Vaartdijk op.** Aan uw rechterhand ligt het fabriekscomplex van Forbo. In 1898 werd door de familie Kaars Sijpesteijn de Nederlandse Linoleum Fabriek opgericht. Oorspronkelijk was de firma Kaars Sijpesteijn actief in de typisch Zaanse bedrijfstakken van de zeildoekweverij en de olieslagerij (het slaan of persen van lijnolie uit oliezaden). In Assendelft waren er van oudsher veel weverijen aan huis waar het zeildoek van hennepdraad werd geweven. De fabricage van vloerbedekking ontstond toen met de opkomst van de stoomschepen de vraag naar scheepszeilen terugliep en lijnolie steeds meer vervangen werd door petroleum. De firma schakelde dan ook over op het vervaardigen van vloerbedekking, gemaakt van zeildoek waarop een mengsel van lijnolie, hars, kurk en kleurstof was aangebracht. Dit in 1863 in Schotland uitgevonden product heette linoleum (linum = lijnzaad, oleum = olie). Een andere veel gebruikte naam was 'zeil', naar het zeildoek dat erin was verwerkt. Deze naam is zo ingeburgerd dat men tegenwoordig bij het woord 'zeil' eerder aan vloerbedekking denkt dan aan scheepszeilen. Onder de merknamen Marmoleum en Artoleum is Forbo de grootste producent van vloerbedekkingen ter wereld. Aanvankelijk was dit bedrijf gevestigd op het grondgebied van de gemeente Krommenie. Omdat daar het terrein aan de Padlaan helemaal volgebouwd raakte, kocht men een aantal hectaren grond 'over het spoor' in de naburige gemeente Assendelft. Hier werd in 1923 de eerste nieuwe fabriek gebouwd. Vooral na de Tweede Wereldoorlog is dit fabriekscomplex spectaculair gegroeid. Beeldbepalend is de fabrieksschoorsteen met de gekleurde ringen, naar een idee van binnenhuisarchitect Clim Meyer.

U fietst rechtdoor over de Vaartdijk. Aan uw linkerhand ligt de Nauernasche Vaart. Dit was oorspronkelijk een klein veenstroompje, het Twiske genaamd, dat ter hoogte van het Forbo-complex begon en via een sluisje in de IJ-dijk op het IJ uitkwam. Voor de drooglegging van de Schermer was het nodig dit veenstroompje te verbreden, uit te diepen, door te trekken naar het noorden en te bedijken. Ook de sluis in de IJ-dijk moest toen worden aangepast (de Schermerlus). Tevens veranderde het Twiske van naam: Nauernasche Vaart. In de loop van de 18de en 19de eeuw kreeg de Nauernasche Vaart een steeds belangrijker functie als aan- en afvoerweg voor de industrie van Krommenie. Langs de vaart verrezden fabrieken, pakhuizen en molens. Alleen al op het gedeelte van de Nauernasche Vaart tussen de spoorlijn en de zuidgrens van het Forbo-terrein stonden zeker vier molens. Van één van de molens, papiermolen 'de Huisvrouw', liggen de later teruggevonden maalstenen bij de inrit van het eerste huis na de fabriek, Vaartdijk 62. Na drooglegging van de IJ-polders in 1876 werd de Vaart via Zijkanaal D met het Noordzeekanaal verbonden.

Op dit gedeelte van de Vaartdijk zijn twee varianten van een uitgebouwd hooihuis of kaakberg te zien. Op nr. 29 is het van oorsprong houten element voorzien van aankappingen, maar bij nr. 24a is het houten, hier dubbel brede, hooihuis goed herkenbaar.

hooihuizen of kaakbergen

Deze vierkante houten schuren met een pyramide-vormig dak komen veel voor in Waterland en de Zaanstreek. Ze zijn typerend voor de veeteeltbedrijven in dit gebied waar een droge opslag van het hooi gewenst was. Vaak zijn in de zijwanden van het hooihuis op verschillende hoogten deuren, zodat men altijd bij de voorraad kon.

Tegen het hooihuis, ook kapberg of kaakberg genoemd, ontstonden vaak aanbouwsels voor de stalling van het vee of andere bedrijfs-functies.

Meestal zijn het geheel houten, gesloten gebouwen met een pannendak. Soms werden ook de verticale wanden met pannen bekleed. Alleen de deuren zijn dan van hout.

⇒ Op nr. 27 bent u dan het voorm. gemaal 'David' gepasseerd. Dit deed nog tot 1972 dienst toen het nieuw gebouwde gemaal 'Pieter Engel', naast Vaartdijk 43, in gebruik werd genomen. Links en rechts van de vaart ziet u het typische veenlandschap of slagenlandschap: stroken van grasland, doorsneden door rechte sloten. Tot aan de 10de en 11de eeuw was dit een ondoordringbaar veenmoeras. Om dit moeras te ontginnen werden sloten gegraven haaks op het Twiske. Het ontgonnen land werd eerst als graanakker gebruikt, maar door inlinking was dit na verloop van tijd niet meer mogelijk. Vanaf dat moment werd het als hooi- en weiland gebruikt. Het middeleeuwse ontginningspatroon is hier nog duidelijk aanwezig: sloten evenwijdig aan elkaar, haaks op de Nauernasche Vaart (het vroegere Twiske) en onregelmatige stukken land van verschillende grootte. Vanouds richtte de bebouwing zich naar dat kavelpatroon en werd er evenwijdig aan de sloten gebouwd. Aan de horizon is de veelkleurige nieuwbouw van de VINEX-wijk Saendelft goed te zien.

⇒ *Na het viaduct* is rechts in de polder een niet toegankelijk natuurgebied te zien, de Noorderveen. Dit 'broekbos' met vooral elzenhout geeft een idee van de begroeiing van het begin van het veenvormingsproces.

Even verder komt u bij de watertoren van Assendelft.

Communicatieweg Oost 12

voorm. watertoren 188

Daar waar de Communicatieweg de Nauernasche Vaart kruist staat de tegenwoordig buiten gebruik zijnde watertoren. Deze toren is de oudste, nog bestaande watertoren van Noord-Holland. Kenmerkend voor het oudste type watertoren is het rechte, vrij plompe kokervormige lichaam met in de kop een gietijzeren reservoir.

In 1922 is boven op de bestaande toren een waterreservoir van gewapend beton geplaatst dat aan de buitenkant een aangepaste omkleeding kreeg.

Nu de toren haar functie heeft verloren en in particuliere handen is overgegaan, worden in dit markante monument woningen gerealiseerd.

architect D. de Leeuw jr. *status* provinciale monument

⇒ *Meteen na de watertoren steekt u de N246 over, volgt u het fietspad langs het water, over het sluisje Vrouwenverdriet bij het gelijknamige buurtschap, met opnieuw een houten hooihuis.*

Waarschijnlijk ontstond Vrouwenverdriet vanwege de aanwezigheid van een sluis. Twee verschillende theorieën willen de opvallende naam van deze buurtschap verklaren. Volgens de eerste dankt het buurtschap zijn naam aan de daar gelegen herberg. In de nabijheid waren tijdens het graven van de Nauernasche Vaart 'polderjongens' in keten gehuisvest. Tot verdriet van hun vrouwen verdronken zij hun loon in de herberg. Een tweede theorie wil dat de buurtschap de plaats was waar de vrouwen van de Assendelftse zeelieden zich verzamelden om de schepen van hun mannen te zien vertrekken. Daarbij zullen heel wat keren de tranen hebben gevloeid, want de zeevaart kende toen nog grote gevaren.

Ietsje verder loopt het pad dood en gaat u naar rechts. U steekt de N246 over en gaat via het fietspad naar links.

Hier ligt rechts van u de Assendelver Veenpolder, een gebied van ruim driehonderd hectare. Wat meteen opvalt is de veel diepere ligging van dit gebied. Dit is zo kunnen ontstaan, omdat men in 1804 besloot hier tot turfwinning over te gaan. Na de turfwinning zou men dan de zo ontstane waterplas droogmalen en als poldergrond verkopen. Daarmee werd deze polder de enige droogmakerij boven het Noordzeekanaal die is ontstaan uit een door verving gevormde waterplas. Het eerste gewas in de nieuwe polder werd in 1848 geoogst. Op Vaartdijk 6 zien we eerst de hoeve 'Sans Souci', van oorsprong een boerderij uit 1890. Ouder is de stolpboerderij op nr. 4, 'Vredebest'. Deze dateert uit 1863.

Kort hierna steekt u de naar rechts afbuigende weg over om de fietsroute over de Vaartdijk in de richting Nauerna te vervolgen.

De buurtschap Nauerna is ontstaan rond de Schermersluis aan het eind van de in 1633 gegraven Nauernasche Vaart. Oorspronkelijk lag deze buurtschap westelijker aan het einde van de Bloksloot, op kaarten wel aangeduid met Oudt Nauwerna. De gangbare verklaring voor de naam van de buurtschap, ofschoon nooit bewezen, is dat Nauerna zou afkomen van Nauw-er-na, waarmee men wilde aanduiden dat de buurtschap nabij het IJ lag. Nauerna staat ook wel bekend als De Stad en werd vroeger ook wel eens Nazareth genoemd.

Nauerna 42

voorm. kaaspakhuis 'Archangel' 1640 -

Dit oude kaaspakhuis stond oorspronkelijk aan het Noordeinde in Wormerveer en is in zijn geheel over de Nauernasche Vaart naar zijn nieuwe plek gebracht. Dit geheel houten gebouw is door tien gebinten in elf vakken verdeeld. Een klein gedeelte daarvan is ook als woonhuisje gebruikt, want daar is een stookplaats teruggevonden. De gevel aan de straat is geheel gesloten met gerabat liggend beschot, de overige gevels hebben een getrapte weeg. De vrij zware maten van de houtconstructie wijzen er op dat dit pakhuis was bestemd voor zware lasten. Meestal was dat kaas. De naam 'Archangel' verwijst naar de Russische havenstad Archangelsk aan de Witte Zee, waar de Hollanders destijds handel mee dreven. Dit pakhuis is ook nog bekend geweest als 'de Najer' en 'San Thome'.

status provinciaal monument

⇒ Even voorbij pakhuis 'Archangel' gaat op nr. 30 achter een bommenrij rechts van de weg de oorspronkelijke school met de links aangebouwde schoolmeesterswoning schuil. Omstreeks 1870 werd deze combinatie zo gebouwd en deed tot 1922 dienst. Het is een wit gepleisterd geheel op een H-vormige plattegrond. Het opschrift op de gevel geeft aan in welk deel de school was gevestigd (*status* gemeentelijk monument). Tegenover de voorm. school staan twee grote houten hooihuizen, waarvan er één is verbouwd tot winkel waar houten speelgoed wordt verkocht. *De weg buigt nu links omhoog de IJ-dijk op, naar de Schermersluis.*

Overtoom

Schermersluis 163

Al in de Middeleeuwen is er sprake van een sluis voor de ontwatering van het Twiske op het IJ, maar die lag waarschijnlijk wat westelijker. Met het aanpassen van het Twiske tot Nauernasche Vaart voor de ontwatering van de Schermer in 1633 moest ook de sluis worden vergroot. Kort daarna, in 1651 kwam daarnaast nog een extra duiker voor de ontwatering. In 1800 is de sluis voor het grootste gedeelte vernieuwd. Zoals de gedenkstenen in de sluiswanden dit aangeven, gebeurde dat onder leiding van de 'bouwmeesteren' Aris Blauw en Pieter Kuyper, met als 'metselbaazen' Muus Kuyt en Pieter Haanraad en was Casper Botteman verantwoordelijk voor het houthouwen van de natuursteen. Oorspronkelijk had deze sluis een dubbel stel deuren, omdat de sluis toegang gaf tot het open water van het IJ. De extra deuren konden bij vloed de hoge waterstand opvangen, terwijl de andere deuren bij eb voldoende water in de vaart lieten. De scharnierpunten van de inmiddels verdwenen deuren zijn nog goed in het metselwerk te herkennen. In de sluiswanden herkent u verder de natuurstenen haalkommen met de ijzeren haalpenen om de schepen tijdens het schutten op hun plaats te houden. Één stel deuren wordt nog door traditionele, sinds kort geautomatiseerde, kaapstaanders bediend.

status provinciaal monument

⇒ *Vóór de brug over de sluis vervolgt u de weg rechtsaf over de dijk langs de jachthaven en blijft u de Nauerna volgen.*

Als u over het in 1876 aangelegde Noordzeekanaal kijkt, ziet u acht reusachtige, roodoranje kranen staan. Deze maken onderdeel uit van de ultramoderne containerterminal Ceres en zijn gelegen in de Amerikahaven van het westelijk havengebied van Amsterdam. Bijzonder aan deze kranen is dat de schepen gelijktijdig over beide zijden beladen en gelost kunnen worden, waardoor de gebruikelijke behandelingsdijkt gehalveerd wordt. De kranen zijn per schip uit China overgebracht. Links van u ligt de Nauernasche Polder. Zoals u ziet is hier tegenwoordig een vuilstortplaats gevestigd.

⇒ De NV Afvalzorg verwerkt sinds 1986 op deze stortlocatie verontreinigde grond en baggerspecie tot herbruikbare grondstof. Onbruikbaar en niet-herbruikbaar afval wordt op de locatie gestort. Zowel de toekomstige contouren van de afvalberg als de latere bestemming zijn bij de aanleg reeds vastgesteld. Vlak voordat de dijk naar rechts buigt is verderop in de polder (Nauerna 12a) het stenen gebouw uit 1877 van het inmiddels buiten gebruik zijnde gemaal 'de Landbouw' te zien. Dit was één van de twee gemalen om de Zuiderpolder te bemalen.

Wanneer u de route over de dijk vervolgt, ziet u op de hoek van de Zaanammerweg een groepje houten huizen. Het eerste huis op de hoek met een schilddak, Nauerna 6, dateert oorspronkelijk uit 1825-'50 maar werd herbouwd in 1991. Rechts van de dijk, die voor de aanleg van de IJ-polders de polders van Assendelft en Krommenie voor het open water van het IJ beschermde, liggen enkele restanten van dijk-doorbraken of wielen.

Als u goed oplet ziet u links een mijlpaal staan van de Noorder IJ- en Zeedijk (nr. 62).

Even verder steekt u de Provincialeweg (N246) over en houdt u de richting Assendelft aan. Rechts van de Kanaalweg ziet u de Buitenhuiser Braak, die is ontstaan bij de dijkdoorbraak en overstroming van 1717. In dat jaar is de IJ-dijk op zes plaatsen doorgebroken waardoor niet alleen Assendelft, maar een belangrijk deel van het Noorderkwartier onder water liep. Thans is de Buitenhuiser Braak een natuurmonument. Ter plekke staat een informatiebord van het Noord-Hollands Landschap.

U komt nu bij de lintbebouwing van het dorp Assendelft, waar u rechtsaf de Dorpsstraat inslaat. Oorspronkelijk lag het begin van Assendelft nog zuidelijker, maar door de aanleg van het Noordzeekanaal is de polder Buitenhuisen, het meest zuidelijke puntje van Assendelft met twee kilometer Dorpsstraat, afgesneden van de rest. Dit maakt nu deel uit van het recreatiegebied op het grondgebied van de gemeente Haarlemmerliede.

De eerste bebouwing in Assendelft ontstond langs een lage dijk. Aanvankelijk was deze bebouwing nog verspreid met veel zicht op de horizon. Het verkeer vond voor een groot deel varend plaats over de wegsloot, die langs het relatief smalle pad liep. Gaandeweg kreeg het landverkeer meer betekenis. Dit leidde tot verharding van de paden en uiteindelijk zelfs tot demping van grote delen van de wegsloot. De lage dijk had een aanzienlijke lengte zodat lintbebouwing ontstond. Zo kreeg de Dorpsstraat van Assendelft, welke loopt van Buitenhuisen aan het Noordzeekanaal tot aan Krommenie, een lengte van zeven kilometer. Het is één van de langste dorpen van Nederland. Van het eigen karakter is het meest bewaard gebleven in het meest zuidelijke deel van de Dorpsstraat, oorspronkelijk het Zuideinde genoemd. Hier zijn verschillende typen boerderijen te zien, variërend van nog geheel houten langsbouw met de hoger uitstekende hooihuizen tot de stenen stolpboerderijen. Het karakter van de boerderijen werd mede bepaald door de aard van het bedrijf en de geografische ligging. Boeren uit Oostzaan en het zuidelijk deel van Westzaan brachten dagelijks hun melk per boot over het IJ naar Amsterdam. In Assendelft, het noordelijke deel van Westzaan en Krommenie(dijk) die te ver van Amsterdam verwijderd lagen, werd vooral boter en kaas gemaakt. Al in de 16de eeuw was Assendelft wijd en zijd vermaard om zijn zuivelproducten. Opvallend in het zuidelijke deel van Assendelft is dat de wegsloot hier bewaard is gebleven. Ook de andere dorpen in de Zaanstreek hadden hun wegsloten. Alleen in Jisp is de wegsloot nog volledig aanwezig. De polder links en rechts van u heet de Zuiderpolder.

Meteen op de hoek ziet u een karakteristiek transformatorhuisje uit ca. 1930. Kenmerkend zijn de twee gekleurde tegels met afbeeldingen van resp. een haan en een hond. De haan, de waker, waarschuwt de mensen voor het gevaar van het huisje, terwijl de hond, de wachter, de mensen af moest schrikken.

Na de eerste boerderij, Dorpsstraat 1, ziet u achter op het volgend perceel weer een kaakberg, waarvan in dit geval de gevels deels met pannen zijn bekleed.

Even verder is aan de linkerkant van de weg op nr. 12 een sterk vernieuwd houten huis te zien, waarvan de kern wordt gevormd door een kaakberg. Het dwarshuis hiernaast, eveneens een sterk vernieuwd houten huis, heeft fraaie makelaars. De daarop volgende stenen stolpboerderij op nr. 16 met rijk uitgewerkte dakkapel heeft nog een opkamer links. De situering parallel aan de poldersloten en een beetje verdraaid ten opzichte van de straat is typisch voor Assendelft. De nu volgende variant van houtbouw kwam veel voor in Assendelft en is op een aantal adressen nog aanwezig, zoals op nr. 27.

Dorpsstraat 27

houten woonhuis 188

Deze combinatie van een langhuis met een vrijstaand hooihuis dateert in aanleg uit het eind van de 19de eeuw, maar is begin jaren '90 geheel afgebroken en herbouwd. Het bevat geen oorspronkelijke onderdelen meer.
status provinciaal monument

Dorpsstraat 32

langhuisstolpboerderij 18de ee

Deze boerderij is tegenwoordig in gebruik als woonhuis. Rond 1884 zijn de zuid- en westzijde van de oorspronkelijke boerderij verbouwd. Rond 1899 is de oostzijde gewijzigd. Het houten woongedeelte is aan de oostzijde van de stenen stolp gebouwd. Hier is het oorspronkelijke interieur met twee bedsteden nog aanwezig. De rechterzijde, het noordelijke gedeelte, van de stolp is vernieuwd.

In de stolp bevindt zich in de keuken een originele vuurplaats. Rechts van de keuken is nog een melkkelder met daarboven een opkamer aanwezig.

status provinciaal monument

langhuisstolpboerderij

Boerderijtype waarbij het stolpvormige bedrijfs gedeelte en het woongedeelte herkenbaar, maar tot één gebouw zijn verenigd. Ze ontstonden, evenals elders, in de 16de eeuw voor de veehouderij waar bij de woning van de boer zowel een goede hooiberging als stal-

ling voor het vee gewenst was. De meeste werden in het zuidelijk deel van Noord-Holland aangetroffen; in de Zaanstreek vooral ten westen van de Zaan. Op plaatsen waar de geproduceerde melk niet meteen naar de stad vervoerd kon worden, zoals Assendelft, ontstond dan kaas- en boterproductie met ruimtes zoals een melkkelder.

⇒ Aan de noordzijde hiervan is nog altijd de poldersloot zichtbaar, met sterk terugliggend het daarop volgende monumentale pand:

Dorpsstraat 34

stolpboerderij 'Achterland' 188

Van dit pand in baksteen kreeg de voorgevel een rijkere behandeling met iets uitspringende hoekpartijen en middenpartij, een kroonlijst met consoles en een stenen dakkapel of geveluitbouw.

Opvallend zijn de rococo-vormen op de sluitstenen boven de ramen.

Het dak is compleet nieuw gedekt met blauwe pannen.

Het pand heeft een opvallende herbestemming gekregen. Het huisvest een bedrijf in technische weefsels.

⇒ Van de voorm. rentenierswoning op nr. 69 is het interieur geheel verdwenen. Dit pand dateert van oorsprong uit 1886 (*status provinciaal monument*).

Fietsend door het zuidelijk gedeelte van Assendelft is de open bebouwing opvallend waardoor men regelmatig zicht heeft op het omliggende polderland. Met de aanleg van de vijfde baan op Schiphol (de 'Polderbaan'), waarvan de aanliegroute over het zuidelijk deel van Assendelft gaat, is de kwaliteit van het leefklimaat hier sterk onder druk komen te staan. De extreme isolatie-eisen betekenen voor de meestal lichte, houten monumenten een grote aantasting van de monumentale waarden.

Dorpsstraat 48

langhuisstolpboerderij 18de ee

Rond 1883 is de boerderij van steen en hout grotendeels verbouwd. Het houten woonhuisgedeelte is toen aan de noordzijde ingekort. Opvallend is dat de noklijn van de stolp met een schuine hoek op de weg staat, maar evenwijdig loopt met de kavelsloten. Aan de oostzijde van de boerderij staat een omstreeks 1891 gebouwde, zwart geteerde schuur. Aan het water staat een melkhokje.

Ten westen hiervan bevindt zich een houten wagenschuur met hoge inrijdeuren. De boerderij is tegenwoordig in gebruik als woonhuis met schuur. Het interieur van het woongedeelte heeft nog een originele indeling met vuurplaats en bedstede. Alleen de melkkelder is verdwenen.

status provinciaal monument

⇒ Na het eenvoudige houten huis op nr. 62 ziet u even verder op nr. 70 een houten huis dat met de langsegevels parallel aan de poldersloten is gebouwd, maar met de stenen voorgevel parallel aan de straat staat. Het heeft de naam 'Hier is het De Zuid'.

Dorpsstraat 101; 103

houten woonhuis begin 19de ee

Dit pand, met oorspronkelijk dubbele bewoning, biedt tegenwoordig nog maar plek aan één woning. Het achterste gedeelte zou vroeger als café hebben gediend, maar de meeste eigenaren waren veehouder.

In het dak staat met zwarte pannen het jaar 1864 vermeld. Waarschijnlijk is in dit jaar het dak vernieuwd. In het interieur kwam dit jaartal eveneens voor op een steen van de schoorsteen in de kamer. Opmerkelijk zijn de met hout omkokerde regenpijpen.

status provinciaal monument

⇒ Op nr. 127 ziet u een houten dwarshuis met aardige gootconsoles, en dan even verder naast de nieuwbouw van nr. 129, een kaakberg met lage aanbouwen. De stolpboerderij hier tegenover op nr. 106 heeft grote inrijdeuren aan de straatzijde gekregen. Dat is ook zo bij de stolpboerderij hiernaast op nr. 108, 'De Ventjes' uit 1890. Hierdoor is meteen duidelijk dat het verkeer over land voor deze boerderijen het meest belangrijk was.

Dorpsstraat 116 en 116a

voorm. onderwijzerswoning en school 'Roema Poeti' 1901; 19

Direct aan de Dorpsstraat ligt de voorm. directeurs- of onderwijzerswoning uit 1901 met schuin daarachter het schoolgebouw uit 1875.

De woning kreeg een dubbele mansardekap met eenvoudige versieringen in hout. De kozijnen zijn geplaatst in getoogde openingen met siermetselwerk in de boogvelden. De gevels van het oorspronkelijke schoolgebouw, uitgebreid in 1888, zijn sterk aangetast. Hoewel er nog enkele grote oorspronkelijke schoolramen aanwezig zijn, is van het interieur niets bewaard gebleven.

status twee gemeentelijke monumenten

Dorpsstraat 120

stolpboerderij eind 19de e

Dit is een zeldzaam voorbeeld van een vrijwel intact gebleven herenboerderij met de gave hoofdvorm van een stolp. De voorgevel is extra deftig gemaakt met hoekpilasters en iets naar voren springende middenpartij. Een verfraaiing die ook al bij nr. 34 zichtbaar was. In het houtzaagwerk van de windveren van de dakkapel op de voorgevel zijn gestileerde bloemen te herkennen. Ook de indeling van deze stolp met veel details uit de bouwtijd bleef grotendeels bewaard, zoals bijvoorbeeld een opkamer met de daaronder gelegen kelder. Ter hoogte van deze boerderij verdwijnt de wegsloot, maar komt even later weer te voorschijn.

status provinciaal monument

Noord-Hollandse stolp

Dit boerderijtype ontstond in de droogmakerijen in het begin van de 17de eeuw en verspreidde zich van daaruit over de gehele provincie ten noorden van het IJ. Pas aan het einde van die eeuw verschenen ze in de Zaanstreek, hoofdzakelijk ter vervanging van de oudere boerderijgebouwen. De vroegste zijn nog als vaarboerderijen uitgevoerd, de later gebouwde kregen ook inrijdeuren. Bij deze boerderijen zijn alle functies onder één stolpvormig dak ondergebracht, rondom het centrale vierkant of de

hooiberging. Hoewel er enkele waren met een rieten dak, werden de Zaanse stolpen over het algemeen voorzien van een minder steil pannendak, waaronder geheel of gedeeltelijk een gepotdekseld dakbeschot was aangebracht. Oorspronkelijk werden deze boerderijen geheel van hout gebouwd, vervolgens met stenen gevels voor het woongedeelte, of rondom steen. In de boerderijen waar kaas en boter werd gemaakt bevond zich een melkkelder, die na de komst van de kaasfabrieken werd weggewerkt, resp. niet meer werd gemaakt.

⇒ De langhuisstolpboerderij op nr. 124, uit ca. 1885, heeft een topgevelschoot met rijk uitgewerkte windveren. De stolpboerderij op nr. 141 heeft een houten voorgevel met een speciale oplossing voor de hoge inrijdeuren die hoger uitkomen dan de onderkant van het dak. Zo'n uitbouwje in het dak voor de grote inrijdeuren is bij meer boerderijen in Assendelft te zien. Even verder komt de wegsloot weer te voorschijn. Aan de linkerkant gaat achter een huis met mansardekap weer een kaakberg schuil. De weg buigt nu naar rechts en meteen in de bocht ligt op nr. 147 een sterk vernieuwde langhuisstolp, waarvan het dak nog een klein stukje met riet gedekt is.

Dorpsstraat 149

langhuisstolpboerderij 18de ee

De combinatie van een houten woonhuis met een stolpvormig bedrijfs-gedeelte, een langhuisstolp, kwam vroeger in Waterland en de Zaanstreek veelvuldig voor. Deze variant in de houtbouw is inmiddels zeldzaam geworden. In aanleg dateert deze boerderij uit de 18de eeuw, maar met kleine wijzigingen uit latere tijd. Het houten huis op een lage bakstenen voeting kreeg aan de linkerkant een aangekapt gedeelte, waardoor de voorgevel asymmetrisch werd. De voordeur met gietijzeren rooster is waarschijnlijk oorspronkelijk, maar het raam daar tegenaan niet. Achter het huis ligt het stolpgedeelte met de nok in het verlengde van die van het huis. Aan de rechterzijde is dit bedrijfs-gedeelte breder dan het woonhuis. Een niet-oorspronkelijke stenen stal links sluit aan op het bedrijfs-gedeelte. Details zoals een houten goot op klampen, een beschieting van verticale messing- en groefdelen in de voorgevel en liggende rabatdelen in de langgevels zijn specifiek voor de houtbouw.

status provinciaal monument

Dorpsstraat 151; 153

langhuisstolpboerderij 18de ee

Deze langhuisstolp heeft rechts een houten vooreind. In de linker zijgevel ziet u de lage darsdeuren, die toegang gaven tot de dars of dorsvloer. Inwendig zijn nog gedeeltelijk de zware balken met sleutelstukken en korbelen aanwezig. Dat zijn de vaak rijk versierde constructie-elementen bij de ontmoeting van de horizontale gebintbalk met de verticale gebintstijl. Het sleutelstuk is de korte platte balk onder de uiteinden van de gebintbalk en het korbeel is de schuin geplaatste ondersteuning hiervan.

Het pand is verbouwd in 1986 en 1993.

Ter plaatse van dit huis is de wegsloot nog aanwezig. Dit geldt ook voor de sloten links en rechts van het perceel.

status rijksmonument

⇒ Terwijl aan de linkerzijde de bebouwing zich begint te verdichten, ziet u rechts nog een merkwaardige langhuisstolp op nr. 163 met deels houten en deels stenen muren.

De nok van de stolp loopt parallel aan de straat, zoals dat ook bij de nrs. 151; 153 het geval is. Na nr. 175 verdwijnt de wegsloot definitief. Gaandeweg wordt de relatie van de bebouwing met het omliggende land minder duidelijk. Het langhuis op nr. 189, van oorsprong uit 1889 daterend, heeft een klokvormig voorgevelschoot met een driehoekige bekroning.

Dorpsstraat 229

houten werkplaats begin 19de ee

Deze vroeg 19de-eeuwse houten werkplaats met bijbehorende houtloods heeft een bijzondere relatie met de geschiedenis van de polder Assendelft. Dit was namelijk de werkplaats van de polder Assendelft waar o.a. houten sluisdeuren werden gemaakt.

Later was het de werkplaats van de gemeente Assendelft. De werkplaats zelf is een eenvoudig houten gebouwtje met rijk bewerkte windveren aan de overstekende kap.

status provinciaal monument

waterborden, windveren en makelaars

Deze elementen uit de houtbouw zijn ontstaan om een goede waterdichte aansluiting van een pannendak op een houten topgevel te krijgen. Omdat men vroeger geen kantpannen had, die met een extra zijflap de ontmoeting van de topgevel met het dak afsloten, zocht men bij de houtbouw daarvoor een oplossing met planken. In het vlak van

de pannen kwam een plank die er voor zorgde dat het water over de pannen werd afgevoerd, het waterbord. Hieronder kwam tegen de gevel een plank die er voor zorgde dat de wind niet onder de pannen kon slaan, de windveer. Bij de nok werden de kopse einden van de waterborden en windveren afgesloten en opgevangen door een, vaak sierlijk uitgewerkte, plank of stijl, de makelaar.

⇒ Op nr. 220a ziet u een langhuisstolp met tuitgevel, waar door de knik in het stolpdak, de ondersteunende vierkantsconstructie te herkennen is. Hier schuin tegenover ligt op nr. 235 een houten dwarshuis met lange staart aan de Zaandammerweg, waar later een stenen kapsalon voor werd gebouwd. Het langhuis hier tegenover op nr. 222 kreeg rijk uitgewerkte windveren. Daarnaast staat op nr. 224 de stenen behuizing van de Assendelver smid.

Dorpsstraat 247; 249

langhuis met stolp 16de en begin 19d

In aanleg moet het voorhuis van deze boerderij dateren uit 1580. Het is daarmee één van de oudste huizen in de Zaanstreek. Heel bijzonder is de eiken gebintconstructie met snijwerk in de sleutelstukken uit de 16de eeuw. Aan de buitenzijde is goed de tweebeukige aanleg te herkennen, doordat de voorgevel asymmetrisch is. De hoofdbeuk is dan het gedeelte dat wél symmetrisch is en de zijbeuk het lagere deel aan de linkerkant. In dat lage gedeelte zaten vroeger altijd de bedsteden. De grote stolp achter het langhuis is van veel jongere datum en dateert uit ca. 1830. Waarschijnlijk is toen ook de voorgevel van het langhuis aangepast, want deze tuitgevel is in de eerste helft van de 19de eeuw te dateren, waarbij de hoofdvorm is aangepast met een extra 'schouderstuk' voor de zijbeuk. Opmerkelijk is verder het kalf boven de voordeur met een bijzonder getand profiel. Vanaf juni 2000 is deze boerderij gerestaureerd.

status provinciaal monument

⇒ Hier tegenover staat op nr. 248 een eenvoudig houten dwarshuis.

Dorpsstraat 255

stolpboerderij 18de ee

Deze stolphoeve met naar voren uitgebouwd woongedeelte dateert in aanleg uit de 18de eeuw, maar de houten tuitgevel van de voorgevel is 19de-eeuws. Het is een mooi voorbeeld van de overgang van de houten, traditionele langhuisstolp naar de stenen stolp van de droogmakerijen.

status rijksmonument

⇒ Hier tegenover op nr. 260 ligt weer een grote stenen stolp, de 'Mariahoeve', uit ca. 1890. Die naamgeving is typisch voor Assendelft, waar altijd veel katholieken gewoond hebben. Aan de rechterkant staat achter leibomen op nr. 267 het huis 'Labor vincit', in typische vroeg 20ste-eeuwse vormgeving.

Dorpsstraat 266a; 268

stolpboerderij 186

Deze houten stolpboerderij kreeg geheel volgens de houtbouwtraditie een lage stenen voeting. Alleen bij de kelder, goed herkenbaar op de rechterhoek, gaat het metselwerk hoger op. Oorspronkelijk stond er nog een grote dakkapel op de voorgevel. Het pand is gesplitst en verbouwd in 1995.

status provinciaal monument

⇒ De vroegere elektriciteitscentrale uit 1911 op de nrs. 272; 272a kreeg een opvallende behuizing met een plat dak en markante siergeveltop. Even verder, op nr. 284, ziet u een geheel houten huis met mansardekap. Het stenen woonhuis uit 1908 van de boerderij op nr. 290 kreeg bij de voordeur en achter in de linkerzijgevel gietijzeren zuiltjes.

Even verder loopt links de Genieweg. Deze werd in 1896 vanuit Assendelft als verbindingsweg aangelegd ten behoeve van de in het open veld gelegen militaire objecten. De weg was een zogenaamde communicatieweg: een 19de-eeuwse verharde verbindingsweg die verschillende woonkernen met elkaar verbindt.

⇒ *Na de afslag van de Genieweg* ziet u rechts een groot houten huis met schilddak, Dorpsstraat 317; 319; 321.

U bevindt zich nu in het oudste deel van Assendelft. Hier, tussen de zijstraten Twiske en Delft, ligt de oude dorpskern van Assendelft.

Op nr. 340a ziet u het voorm. ziekenhuisje van Assendelft. Dit pand werd in 1911 op deze plek gebouwd (*architect D. Noë*). Omdat er rond 1900 nog een beperkt wegennet was, ontstonden er in de verschillende Zaadorden kleine ziekenhuizen, waar een arts met enkele assistenten eenvoudige ingrepen kon verrichten.

Dorpsstraat 347; 349

langhuisstolpboerderij met staartwoning vóór 18

Op de plaats van een middeleeuwse woonheuvel kwam deze houten langhuisstolp tot stand met een T-vormige aanleg. Ook hier was de voorgevel voorzien van een tuitgevel, maar alleen de aanzet daarvan bleef bewaard. In 1940 is het interieur gewijzigd om het geschikt te maken voor dubbele bewoning, maar de oorspronkelijke kap van het woonhuis bleef intact. Aan de achterzijde van de stolp geven hoge, boven elkaar geplaatste deuren toegang tot de opslagplaats voor het hooi.

Het pand wordt in 2003 ingrijpend gerestaureerd.

status provinciaal monument

Dorpsstraat 369

woonhuis met voorm. dokterspraktijk 191

Zoals de sierlijke jaartalsteen laat zien werd dit huis in 1911 gebouwd. Dorpsaannemer Simon Komen zou het ontworpen en gebouwd hebben. Kennelijk heeft hij zich daar bij laten inspireren door de villa-architectuur van befaamde architecten als De Bazel en Berlage. U ziet de aan de oud-Engelse bouwstijl ontleende details, zoals de houten voorgeveltop en een schilderachtige compositie van de hoofdvormen. In een dorp met overwegend houten huizen moet dit grote stenen huis indruk gemaakt hebben. Samen met kerk, café en raadhuis was het destijds een goed herkenbaar pand in het sociale en bestuurlijke centrum van Assendelft.

status provinciaal monument

Dorpsstraat 371; 373

dubbel woonhuis 190

Samen met de hiernaast gelegen dokterswoning was ook dit dubbele stenen woonhuis onderdeel van het 'centrum' van Assendelft. Zoals de eerste steen verraaft, ingemetseld in het diepe portiek van de voordeur, werd dit roodbakstenen huis gebouwd in 1904. Door links de gevel hoger op te trekken en rechts met een erker naar voren te laten komen, bereikte de architect, waarvan de naam niet bekend is, een schilderachtig effect. Het kleurige gebruik van verschillende soorten siermetselwerk in combinatie met tegels onderstreept het decoratieve van deze dorpsarchitectuur.

status provinciaal monument

Dorpsstraat 375

'Huize Assumburg' 1911

Aansluitend op het dubbele woonhuis en het doktershuis completeert deze uitspanning de centrumbebouwing van het dorp. Zoals bij het doktershuis kan in de herkenbaar vormgegeven elementen van de architectuur de invloed van Berlage gezien worden. De inmiddels geel gesausde gevels zijn in baksteen opgetrokken waar details van lateien en dorpels in contrasterende steen veel beter tot hun recht kwamen. Het dak is gedekt met de zeer vlakke tuile-du-nord dakpannen. De huidige bouw van 1913 vervangt een café met uitspanning met dezelfde naam. De term uitspanning kan in dit geval letterlijk worden opgevat omdat de boeren hier hun paarden stalden voor zij aan de overkant ter kerke gingen. Huize Assumburg fungeerde bovendien deels als waag waar hun producten werden gewogen.

status provinciaal monument

Huize Assumburg

Deze naam, zoals die in de primitieve gevelsteen valt te lezen, verwijst naar het versterkte huis dat Gerrit van Assendelft in 1306 had laten bouwen in de Vlietpolder. Naarmate de Heren van Assendelft steeds machtiger werden, groeide dit versterkte huis uit tot een kasteel, het Slot aan het Vliet genaamd. In 1426 brandde het af. Omdat de familie

reeds daarvoor het kasteel van Heemskerk had gekocht, nam zij niet de moeite het slot van Assendelft weer op te bouwen, maar verhuisde zij naar Heemskerk, waar nog altijd het slot Assumburg is te vinden. Of de restanten van het kasteel nog in de weilanden rond de Vlietpolder verborgen liggen, of dat zij met het afgekalfde land in de Vliet zijn verdwenen, is niet bekend.

⇒ Ongeveer op deze hoogte zal het huis gestaan hebben waar op 9 juni 1597 de beroemdste inwoner van Assendelft werd geboren: Pieter Saenredam. Pieter bleef alleen tijdens zijn jeugd in Assendelft wonen, maar in 1649 is hij opnieuw in zijn geboorteplaats geweest, want toen heeft hij het interieur van de laat-middeleeuwse Odulphuskerk geschilderd.

Dorpsstraat 364

Nederlands Hervormde kerk 1894

Op deze, enigszins verhoogde plaats stond de laat-gotische kruiskerk, voor de hervorming toegewijd aan de heilige Odulphus. Een kerkgebouw dat bekend is van tekeningen en een schilderij van de hand van Pieter Saenredam en uit gravures van diens vader Jan Saenredam. In 1851 werd die kerk gesloopt. De kerk die daarna op deze plek kwam brandde na blikseminslag in 1893 af. Kort na die brand begon men met de bouw van de huidige zaalkerk, waarbij gebruik werd gemaakt van delen van de afgebrande kerk, zoals de funderingen. In de ruim honderd jaar van haar bestaan heeft de kerk enkele opmerkelijke wijzigingen ondergaan. Zo verdween van de oostgevel een grote opzetgevel en werd de kerkruimte in 1962 opgedeeld. De bestaande orgeltribune werd ongeveer twee keer zo groot gemaakt en het orgel zelf omgedraaid. Een grote verticale wand sluit de vergrote orgeltribune af van de rest van de kerk. Op deze orgeltribune werd voortaan gekerkt en de rest van de kerk is sinds die verbouwing aan de bekende orgelbouwer Flentrop verhuurd. Recent hebben restauratiewerken de kap met bijzondere draagconstructie in de kerkzaal op de orgeltribune weer in het zicht gebracht, toen het daar gemaakte verlaagd plafond werd weggehaald. Ook kon toen het beeld van David, teruggevonden in een andere Zaanse kerk, weer op het orgel geplaatst worden. Op de terp voor en vooral achter de kerk ligt een schilderachtig kerkhof met enkele opmerkelijke moderne grafstenen.

architecten N. de Wolf en C. van Foreest, Beverwijk *status* potentieel gemeentelijk monument

Dorpsstraat 370

voorm. raadhuis van Assendelft 190

Direct vóór de Ned. Herv. kerk ligt het voorm. raadhuis van Assendelft, gebouwd op de plaats waar eerder een in 1614 gebouwd rechthuis stond. Boven in de geveltop is het wapen van Assendelft ingemetseld. Het werd waarschijnlijk ontworpen door de toenmalige opzichter van Assendelft, C. IJ. Veenis. Hij bediende zich daarvoor van historiserende elementen, zoals dat aan het eind van de 19de eeuw gebruikelijk was bij overheidsgebouwen. Het kunstwerk van beschilderd aluminium dat voor het raadhuis staat stamt uit 1997-'98 en heeft als titel 'Gewaarwording' (*beeldend kunstenaar Ron van de Ven*).
status provinciaal monument

⇒ Achter de Kerkbuurt ligt de Zuiderpolder. Hier hebben vanaf de jaren vijftig uitgebreide opgravingen plaatsgevonden. Tientallen plattegronden van boerderijen uit de IJzertijd, de Romeinse Tijd en de Middeleeuwen zijn daarbij blootgelegd. Deze onderzoeken hebben een heel nieuw licht geworpen op de ontginning van het Noord-Hollandse veengebied en de ontwikkeling van de Zaanstreek. De resultaten van dit onderzoek zijn gebruikt bij de beschrijving van de geschiedenis van de Zaanstreek, achter in dit boekje. Nog steeds liggen in de Zuider- en Noorderpolder resten van prehistorische, Romeinse en middeleeuwse boerderijen verborgen.

Gaat u bij het Buurtcentrum A3 van de Stichting Welsaen, Dorpsstraat 386, links het straatje in, dat vroeger het Laantje werd genoemd.

Dorpsstraat 398 en 400

twee houten woonhuizen eind 19de e

U ziet op nr. 398 een voorbeeld van een goed bewaard gebleven houten arbeiderswoning. De situering aan een smalle weg met veel groen illustreert het van oorsprong landelijke karakter van het dorp. Hiernaast, Dorpsstraat 400, staat een houten huis met een mansardekap. Er is aan dit huis, dat oorspronkelijk uit het eind van de 19de eeuw dateert, veel vertimmerd. De mansardekap kwam er in 1903 op en de uitbouw aan de kant van de schuur kwam er in 1930. De houten schuur is in 1980 opnieuw opgebouwd, waarbij deels bestaand materiaal werd gebruikt.
status provinciaal monument (nr. 400)

⇒ *Wanneer u nu teruggaat naar de hoofdroute* ziet u bij Dorpsstraat 381 een verrassend detail. De stijlen van het balkon op de erker eindigen hier in vogelvormen. Ook Dorpsstraat 431; 433 heeft enkele opmerkelijke details, zoals een sierlijk uitgewerkte geveltop en rijk bewerkte gootconsoles. Als u goed kijkt, kunt u in het hekwerk van het platte dak, dat u rechts achter kunt zien, paardenkoppen herkennen. *Direct na de Starnmeerstraat* ziet u rechts op nr. 399 een houten langhuis met aanluiting aan de noordzijde. In dit huis heeft een tijd lang een zeildoekwever gewoond. Het is bekend dat dit huis een deurkalf heeft gehad met het jaartal 1592 (*status provinciaal monument*). Bij de nieuwbouw ten noorden van dit huis heeft men zich laten inspireren door de situering waarbij de langsgevels parallel aan de poldersloten lopen en de voorgevels niet evenwijdig komen met de straat.

Even verder op nr. 423 staat een houten langhuis met een gevelschot in de vorm van een tuitgevel. Op nr. 465 heeft een bedrijfspand een goed herkenbare kaakberg; nr. 467 is dan weer een voorbeeld van een eenvoudig houten dwarshuis. Op een enkel punt verschijnen de poldersloten weer in het dorpsbeeld, zoals hier voor de stenen boerderijstolp van nr. 469.

Dorpsstraat 475

stolpboerderij 187

Bij deze grote stenen stolpboerderij vormt de rijk uitgewerkte dakkapel één geheel met de iets uitgebouwde middenpartij van de voorgevel.

Ook de hoeken van de voorgevel kregen een accent met hoekpilasters.

In het interieur bleven de opkamer en melkkelder bewaard.

status provinciaal monument

⇒ Ter hoogte van nr. 515 stond een bijzonder houten langhuis. Het pand is echter uit Assendelft verdwenen en naar de Zaanse Schans verplaatst. Daar vindt u dit Assendelft huis als Klokkenuis aan de Kalverringdijk 3 (*status rijksmonument*).

Op nr. 519 ziet u een eenvoudige houten dwarshuis, dat van oorsprong uit 1800-'25 dateert, maar inmiddels sterk werd gerestaureerd (*status rijksmonument*).

Dorpsstraat 570 en 572

r.-k. kerk St. Odulphus met pastorie 1887-'

Vlak voor de kruising van de Dorpsstraat met de Communicatieweg beheerst de toren van de katholieke kerk, gewijd aan St. Odulphus, het dorpsbeeld van Assendelft. Zoals bij de Nederlands Hervormde kerk is dit al de derde kerk op deze plek. Eerst kerkten de katholieken hier in een schuurkerk die achter de huizen van de Dorpsstraat stond.

De eerste stenen kerk verscheen hier in 1835. De pastorie stond direct aan de Dorpsstraat, ter plaatse van het koor van de huidige kerk. Toen die kerk met zo'n 510 plaatsen te klein werd, nam pastoor Schlüter het initiatief voor de bouw van een nieuwe en grotere kerk.

Die nieuwe kerk kwam tot stand in 1887 gebouwd naar een ontwerp van architect A.C. Bleys, die vooral bekend is van de Amsterdamse Nicolaaskerk tegenover het Centraal Station.

Het is een kruisbasiliek met hoge westtoren, in romaanse stijl versierd met boogfriezen en hoeklisenen in baksteen met natuursteen voor versieringen en afdekkingen. De kerk ligt evenwijdig aan de Dorpsstraat met de hoofdingang aan de oostelijke zijkant. Aan de zuidkant is de kerk uitgebouwd met een halfronde absis voor het priesterkoor, en aan de noordzijde eveneens met een ronde uitbouw, maar nu minder geprononceerd. Hier kwam onder de zangtribune de catechisatiekamer.

De binnenmuren zijn van schoon metselwerk waarvan het extra grote formaat en grijze kleur tufstenen lijken te suggereren. Ter afwisseling werden banden, stroken en blokken in kleur gebruikt, die de hoofdvorm van de architectuur onderstrepen. De kolommen kregen een bekleding van gepolijst marmer. Heel bijzonder is de veelkleurig beschilderde houten bekapping.

De glas-in-lood ramen in het koor met voorstellingen uit het leven van Christus en Maria en in de rest van de kerk in grijstinten zijn eveneens door A.C. Bleys ontworpen.

Ook het overige kerkmeubilair, zoals het hoofdaltaar en de kerkbanken, is waarschijnlijk naar zijn tekening gemaakt.

De geschilderde kruiswegstaties uit 1893 zijn van de hand van Jan Bleys, de toen 25-jarige zoon van de architect.

Eén element van uit de vroegere kerk kreeg een plaats tegen de linkerwand van het koor. Het is het grote schilderij uit 1639 van Jan Miense Molenaar met de bespottung van Christus. Gelukkig heeft deze majestueuze dorpskerk zeer veel oorspronkelijke elementen uit de bouwtijd behouden. Alleen de communiebanken verdwenen in 1968 bij de vergroting van het priesterkoor met een vrijstaand altaar. Ook is toen de preekstoel uit de kerk gehaald.

De pastorie, eveneens van architect Bleys, is meteen aansluitend op de kerk gerealiseerd in 1887-'89. De architect heeft in materiaal en detaillering aansluiting gezocht bij de kerk zoals bijvoorbeeld boogfriezen die de gevelvlakken afsluiten. In het interieur bleven nog veel oorspronkelijke elementen bewaard. Bijzonder gaaf is de grote vergaderzaal met betimmeringen en paneelplafond.

architect A.C. Bleys **status** twee rijksmonumenten

Heilige Odulphus

Odulphus was de zoon van een Frankische edelman in het Brabantse Oirschot. Daar was hij aanvankelijk pastoor, maar later ging hij naar het St. Martinusklooster in Utrecht. De Utrechtse bisschop stuurde Odulphus naar Friesland. In Stavoren stichtte hij een klooster, maar moest dit gebied ontvluchten voor de Noormannen. Volgens een Duitse bron zou hij ook nog in Zaanlijk actief zijn geweest. Waarschijnlijk overleed hij in 855 in Utrecht waar zijn stoffelijke resten toen

werden bijgezet in de Salvatorkerk. Zijn relieken werden echter gestolen door de Noormannen en in 1034 naar Londen gebracht om verkocht te worden. Vandaar zijn ze in de abdij van Evesham terecht gekomen. Odulphus wordt meestal als kanunnik afgebeeld, zoals het 19de-eeuwse beeld links van het hoofdaltaar in de kerk laat zien. Hij draagt dan een superplie (wit koorhemd) met goudkleurige stola over zijn zwarte toog. Ook op het vroeg 17de-eeuwse drieluik in de pastorie is Odulphus als kanunnik afgebeeld.

⇒ **U kruist de Communicatieweg.** Deze, oorspronkelijk Zaanlandsche Communicatieweg geheten weg, werd in 1848 op kosten van Zaanse zakenlieden voor 125.000 duizend gulden aangelegd. De weg vormt van oudsher de verbinding tussen de Zaanstreek (Westzaan, Assendelft) en Kennemerland (Heemskerk, Beverwijk). De verbindingroute werd voor een deel aangelegd op een bestaande dijk, de Zijdevindsdijk die de Noorder- van de Zuiderpolder scheidde.

Ter plaatse van de kruising met de Dorpsstraat was er pal voor de boerderij op nr. 601 een schutsluis, waardoor men van de ene naar de andere polder kon varen. In de volksmond heet de kruising hier nog altijd 'de Sluis'.

U vervolgt de Dorpsstraat. Het meest noordelijke deel van Assendelft heet 'de Langeheid'. Toen de Dorpsstraat nog een smalle weg was, werd deze doorkruist door sloten en slootjes, waar bruggetjes overheen lagen. Het stuk tussen twee bruggen noemde men een heid. In het noordelijkste deel was de grootste afstand tussen twee bruggen, vandaar de Lange Heid. De naam Heid is waarschijnlijk niet afkomstig van de oude vlaktemaat Haid, maar herinnert vermoedelijk aan de vroegere begroeiing van de Zaanstreek. Ooit moeten er nabij Assendelft heidegronden zijn geweest, zoals blijkt uit oude polderleggers. Ook een sloot naar de Nauernasche Vaart heet op kaarten uit de 17de eeuw de Heydesloot.

Vroeger hadden de bewoners de verplichting de 'weg' (waarover toen overigens nog geen kar kon rijden) te onderhouden. Vanaf 1840 nam de gemeente de taak op zich de bestrating te verbeteren en bruggen aan te leggen in plaats van de over de sloten gelegde planken. Curieus is dat het noordelijke deel van de Dorpsstraat verbeterd is op aandrang van Krommenie. Dit dorp wenste voor de plaatselijke bedrijven aansluiting op de Communicatieweg. Krommenie betaalde ook een deel van de aanlegkosten, terwijl tot 1872 het onderhoud ten dele voor rekening van deze buurgemeente kwam.

Direct na de kruising met de Communicatieweg ligt op de rechterhoek een stenen stolpboerderij.

Dorpsstraat 601

stolpboerderij 187

Neeltje Kroon legde in de voorgevel de eerste steen voor deze traditionele stolp op 20 april 1871. Bij de restauratie en gedeeltelijke herbouw in 2003 zal deze boerderij zijn hoger opgaande voorgevel met getoogde ramen weer terugkrijgen. Verder zal bij de restauratie een ander opvallend, oorspronkelijk bouwelement terugkomen. Het betreft hier de gemetselde ronde schoorsteen in gele en rode baksteen.

De aanwezigheid van een melkkelder en een ruime hooiberging in het vierkant onder de stolp wijst er op dat het om een melkveehouderij gaat. De koeien stonden hier nog op stal tot en met 1989.

Zoals op een aantal andere plaatsen in Assendelft is de situering met een vaarsloot en leibomen aan voor- en zijkant nog bijzonder gaaf. Bovendien was tot 1974 op dit gedeelte van de Dorpsstraat de wegsloot en sluis nog aanwezig.

Vanaf de kruising fietst u eigenlijk twee kilometer over de buitenwagsloot die aan de oostzijde van de Dorpsstraat liep.

status gemeentelijk monument

⇒ Schuin hier tegenover staat het houten huis staat op nr. 592 uit ca. 1800-'50 met aan de linkerkant een poortje met hoornblazende cupido.

Het houten woonhuis van nr. 631, oorspronkelijk uit het midden van de 19de eeuw, is later enkele malen verbouwd.

Het gevelschot kreeg hier de vorm van een driehoekige bekroning en haaks omgezette voluutkrullen. Hier schuin tegenover staat een groepje eenvoudige, houten dwarshuizen (nrs. 618; 620; 622).

Dorpsstraat 643; 645

langhuisstolpboerderij 18de ee

Hoewel de voorgevel hier van baksteen is gaat het hier om een in aanleg 18de-eeuws houten huis met zijbeuk. Die zijbeuk is te herkennen aan de noordzijde waar het dak lager uitkomt op de langsgewel. In dit lager gekapte gedeelte zaten meestal de bedsteden. Het bijzondere van het bedrijfs gedeelte hier is dat er een dubbele vierkantsconstructie werd gebruikt om het stolpdak te dragen.

status provinciaal monument

⇒ Het dubbele houten woonhuis, Dorpsstraat 679; 681, is een voorbeeld van de behuizing van zeil-
doekwevers, zoals die er tientallen in Assendelft zijn geweest. Het bouwjaar is onbekend, maar dit eenvoudige langhuis is in ieder geval ouder dan het begin van de 20ste eeuw (*status provinciaal monument*).

Het bijzondere van Dorpsstraat 685; 687 is dat dit houten woonhuis met stenen voorgevel naar hier verplaatst is. Oorspronkelijk stond het vlak bij de huidige r.-k. kerk en pastorie, naast het huidige Dorpsstraat 568. Tijdens de bouw van de pastorie in 1887-'89 heeft het pand dienst gedaan als hulp-pastorie. De pastoor die het initiatief voor de bouw van de Odulphuskerk nam, G.F. Schlüter, heeft er toen in gewoond. In 1922 is het pand opnieuw verkocht, gedemonteerd en heropgebouwd op de huidige plaats. Toen kreeg het de stenen voorgevel (*status provinciaal monument*).

Op nr. 689 is nog een goed voorbeeld te zien van een stenen stolpboerderij met kapberg.

Dorpsstraat 695

stolpboerderij 187

Dit is een voorbeeld van een grotendeels houten stolpboerderij, waar de opkamer en melkkelder rechts goed te herkennen zijn aan het hoger opgaande metselwerk. Ook het stalgedeelte van deze boerderij is al 'versteend', hier met de typische halvemaaanvormige gietijzeren stalraampjes.

Deze boerderij verving in 1879 een boerderij op dezelfde plek, die was afgebrand.

status provinciaal monument

⇒ **Nadat u de nieuwe Noorderveenweg gekruist bent**, ziet u meteen links een opvallend blauw geschilderd houten huis in de typische Zaanse vormgeving. Het is een reconstructie van een stokoud pandje dat er precies zo uitzag. Bij de sloop van dit gebouwtje bleek dat de balklaag van de vloer van de woning bestond uit hergebruikte delen van molenroeden, waar de gaten van de heklaten nog in zaten.

Nog een interessant type boerderij ziet u op Dorpsstraat 835. Het is een merendeels houten, vrijstaand woonhuis met kelder aan de noordzijde. Achter dit woonhuis staat nu een stenen koestal, die daar werd gebouwd in 1960 ter vervanging van een eveneens vrijstaande houten stal. Die stal had alleen een hooiberging op de zolder boven de koeien en in de vrijstaande vierkante 'kapbarg' achter de stal. Die laatste houten constructie staat er nog steeds, maar werd bekleed met eternietplaten.

Op dit laatste gedeelte van deze fietstocht ziet u hoe de bebouwing zich opnieuw geleidelijk aan gaat verdichten. Heel opvallend zijn hier het grote aantal huizen met mansardedaken die een bijna aaneengeschakelde dorpsbebouwing vormen.

Wanneer u de boerderij op nr. 902 passeert, bent u op het begin van 'de Lange Heid'. Deze heid eindigt pas in de buurt van de spoorwegovergang. In dit meest noordelijke deel van de Dorpsstraat zat dus geen enkele brug meer. Pas bij de kruising met de Vlietsend - Henry Dunantstraat eindigt die laatste heid. Hier was ter hoogte van het huidige restaurant de Kleine Nachtwacht de laatste wegbrug van Assendelft en de gemeentegrens met Krommenie. In 1964 is het de gemeente Krommenie gelukt om het gedeelte tot de spoorlijn te annexeren. Inmiddels zijn beide gemeenten opgegaan in de grote gemeente Zaanstad. Vlak voordat u bij de spoorwegovergang komt, ziet u bij een aftakking naar links van de Dorpsstraat enkele houten huizen die hier recent in traditionele Zaanse vormen zijn gebouwd.

Wanneer u na de spoorwegovergang links afslaat, komt u weer bij het startpunt van deze fietstocht, het station van Krommenie-Assendelft.

Geschiedenis van de Zaanstreek

De Zaan vormt het hart van de Zaanstreek. De oevers van deze kronkelende, soms brede rivier zijn op een haast anarchistische manier vol gebouwd: fabrieken en woningen staan kriskras door elkaar, afgewisseld door een enkele molen of een oud pakhuis. Achter dit industrielandchap lagen de vlakke, vredige groene polders, doorsneden door talloze sloten en met de voor deze streek zo kenmerkende lange lintdorpen.

Duizenden jaren geleden zag de Zaanstreek er echter anders uit. Het was een woest moerasbos waar vrijwel geen mensen kwamen. De enige bezoekers zijn waarschijnlijk jagers geweest, op zoek naar elanden, bevers en ander wild. In de IJzertijd, rond 650 v. Chr., rooiden boeren uit het duingebied de bomen aan de rand van het bos, bouwden er boerderijen en legden akkers aan. Resten hiervan zijn bij opgravingen in Assendelft teruggevonden. Wanneer, door veranderende omstandigheden, het gebied te nat werd, trokken de boeren weer weg. In drogere tijden kwamen ze weer terug. Aan het einde van de Romeinse Tijd (ca. 200 n. Chr.) kwam aan deze golvende bewoning een einde. De stijging van de zeespiegel zorgde ervoor dat het gebied honderden jaren lang grotendeels onbewoonbaar was.

Pas in de 10de eeuw was bewoning weer mogelijk. Vanuit het duingebied en waarschijnlijk ook vanuit Friesland trokken kolonisten wederom het moerasbos in. Ze kaptten de bomen en groeven sloten voor de afvoer van water en turfwinning. Het aldus verkregen land werd gebruikt voor akkerbouw. Een deel van het Zaanse landschap, het slotenpatroon, kreeg toen vorm. De dorpen Assendelft, Krommenie, Wormer, Jisp, Oostzaan en Westzaan zijn in deze tijd ontstaan. Ook de monding van de Zaan was bewoond, maar deze nederzetting, het dorp Saende, werd in de 12de eeuw verlaten vanwege wateroverlast. Vanuit deze dorpen onstond de bebouwing aan de Zaanoevers.

Stijging van het water maakte akkerbouw op den duur onmogelijk en het land werd omgezet in weiland. Het water dwong de bewoners ook dijken te bouwen langs de Zaan, het IJ en de grote meren om de Zaanstreek heen zoals de Beemster, de Wormer en de Starnmeer. Zo zijn de door dijken omringde, vlakke groene polders ontstaan.

In de 14de en 15de eeuw werden de dijken langs de Zaan steeds dichter bewoond en werden Oost- en West-Knollendam, Wormerveer, Zaanwijk, Koog a/d Zaan en Zaanstad gesticht. De voortgaande stijging van het water noodzaakte tot de bouw van molens. Deze windmachines zouden later een belangrijke rol in de ontwikkeling van de Zaanstreek spelen. Een groeiend aantal inwoners kon inmiddels niet meer de kost verdienen in de landbouw en zocht naar andere middelen van bestaan. Ondernemende Zaanse kooplieden voeren op handelsschepen naar de Oostzee en werden later zelf handelaar. Zij lieten hun schepen in de Zaanstreek bouwen.

De strijd tegen de Spanjaarden had tussen 1572 en 1575 veel schade aangericht. De opbouw van het verwoeste land werd voortvarend ter hand genomen en er verrees een totaal nieuw gebied. Lag vóór de Spaanse invallen de nadruk op de landbouw, daarna verschoof het accent naar de molenindustrie, de scheepsbouw en de handel.

Houtzaagmolens, pelmolens, meelmolens, oliemolens en nog tientallen andere soorten molens verzezen in het vlakke, winderige Zaanse land met zijn veel goede aan- en afvoermogelijkheden via het water. De scheepsbouw rond de monding van de Zaan bloeide op, ondermeer door de aanwezigheid van goedkoop gezaagd hout en het ontbreken van knellende gildebepalingen. Zaanse kooplieden handelden vooral op het Oostzeegebied (hout). Anderen stuurden hun schepen ter walvisvaart. Het was in deze tijd dat de typische Zaanse bouwstijl werd ontwikkeld die gekenmerkt wordt door groengeverfde houten huizen met soms uitbundig houtsnijwerk.

De economische crisis in Nederland aan het einde van de 18de eeuw en de invallen van de Fransen die het land leegplunderden brachten de Zaanse industrie zware slagen toe. De scheepsbouw verdween vrijwel geheel en tientallen molens werden afgebroken. Het duurde lang voor het herstel intrad. Pas na 1830 begon het tij te keren. Er werden weer molens bijgebouwd en er verzezen ook regelmatig stoomfabrieken.

De molens konden op den duur de concurrentie met de stoommachine niet aan. Vele werden afgebroken, verplaatst of kwijnden weg. De grote fabrieken kwamen niet in het veld te staan, zoals de molens, maar goed bereikbaar langs de Zaan. Het veld kreeg door deze ontwikkeling zijn middeleeuwse uiterlijk terug: groen, vlak, boomloos en zonder bebouwing. Langs de Zaan verzezen indrukwekkende fabriekscomplexen die de kleine, groene huisjes en de paar overgebleven molens in de schaduw stelden.

Aan het einde van de 19de eeuw brak de tweede bloeiperiode van de Zaanse industrie aan. De vele fabrieken zorgden voor welvaart en de bevolking groeide snel. In het vrije veld werden woonwijken gebouwd, niet langer meer in de Zaanse houtbouwtraditie maar in baksteen, net als in de rest van Nederland.

Na 1970 ging het slechter. Fabrieken sloten hun poorten of vertrokken uit de Zaanstreek, omdat de Zaan steeds meer zijn functie als waterweg verloor. In het gunstigste geval vestigde de industrie zich op de nieuwe bedrijventerreinen langs het Noordzeekanaal.

Zo veranderde het beeld van de Zaanstreek opnieuw. Het veld werd voor een deel volgebouwd met woonwijken, de fabrieken langs de Zaan verdwenen.

Op de vrijgekomen plekken langs de Zaan worden woningen gebouwd. In 1974 gingen de gemeenten Krommenie, Westzaan, Assendelft, Wormerveer, Koog a/d Zaan, Zandijk en Zaandam op in de nieuw gevormde gemeente Zaanstad.

Op allerlei plaatsen in de Zaanstreek zijn nog overblijfselen te vinden van de oude ontwikkelingen. Prehistorische vindplaatsen in Assendelft en Krommenie, een middeleeuws ontginningslandschap met een paar molens erin rond Westzaan, een Zaanse buurt in Zandijk en op de Zaanse Schans en indrukwekkende 19de-eeuwse fabrieken in Wormer en Wormerveer. De nieuwe ontwikkelingen, de moderne nieuwbouw, is langs de Zaan in Zaandam te zien.

Deze toeristische fietsroute leidt u langs een aantal van deze, soms verborgen, historische plekken.

Uitgave

Afdeling Beleidsontwikkeling
(team Wonen, Werken en Monumenten / Olga Olij en Jan-Derk Koudijs)
Dienst Wijken
Gemeente Zaanstad

Tekst en foto's

Johan M.M. Jacobs, in opdracht van de Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland

Tekst 'Geschiedenis van de Zaanstreek'

Piet Kleij

Opmaak

Het Pakhuis, Wormer

Drukwerk

Den Hertog, Wormerveer

Met medewerking van

- Monumentencommissie Zaanstad
- Vereniging 'Vrienden van het Zaanse Huis'
- Vereniging 'Zaans Industrieel Erfgoed (ZIE)'
- G.J.C. Kroon, Assendelft
- Architectenbureau F. Greven, Krommenie
- Parochie H. Odulphus, Assendelft
- Hervormde/Gereformeerde Federatie, Assendelft

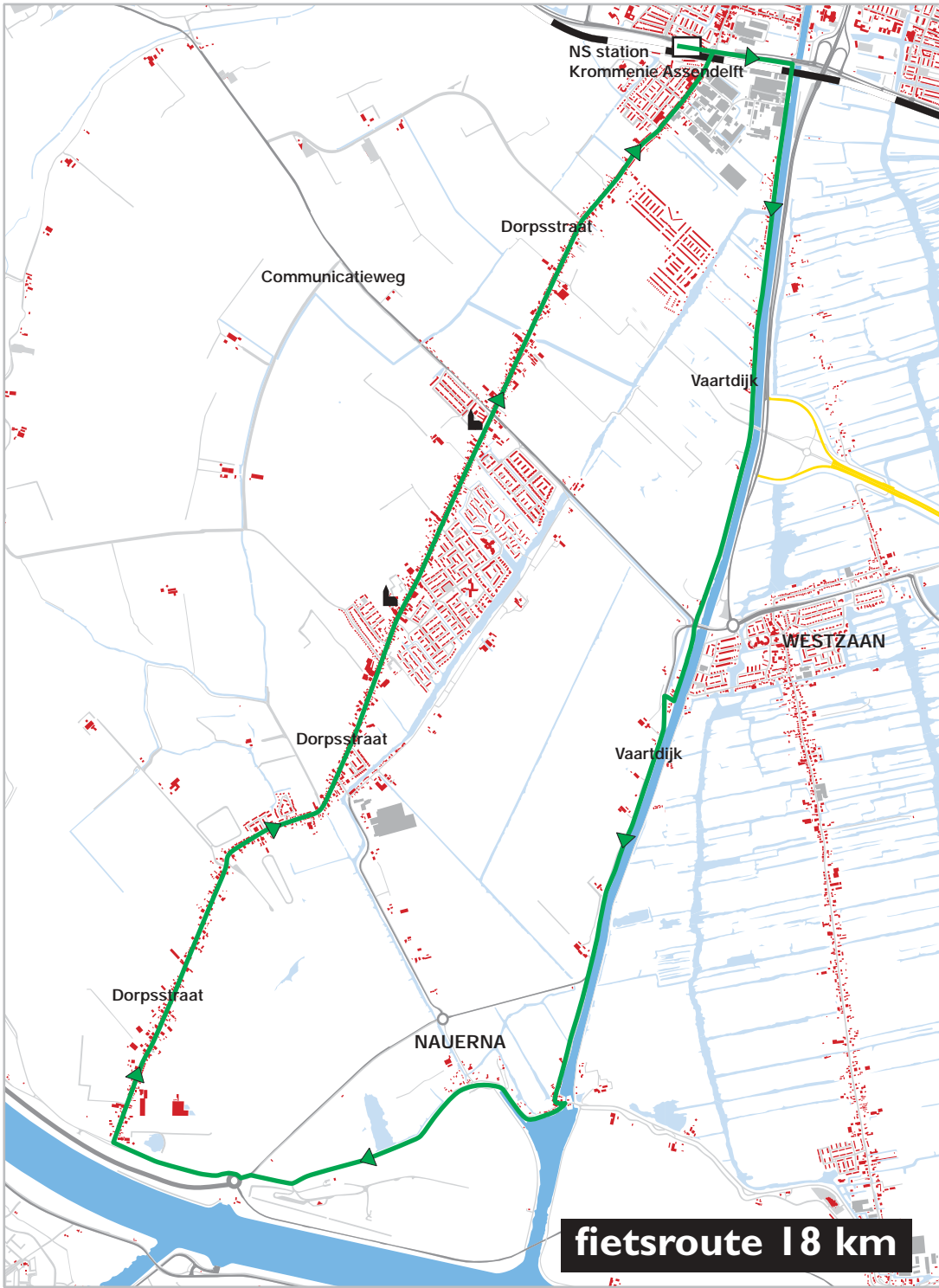
ISBN

90-806620-4-6

Omslag

detail van de voorgevel van Dorpsstraat 222, Assendelft

fietsroute 18 km